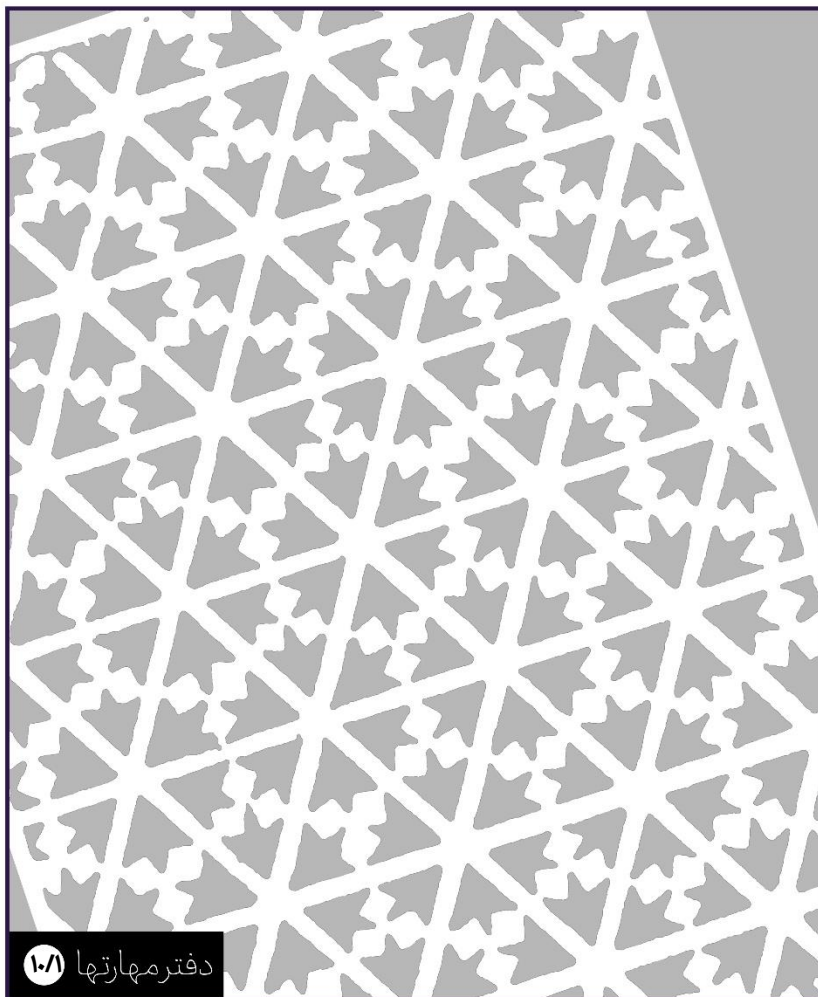

روش تحصیل و مطالعه نحو (مقدماتی)

مدرسه علمیه امراللهی بسم الله الرحمن الرحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشینه زبان عربی

صد ها سال پیش اقوامی صحرانشین در شبه جزیره عربستان زندگی می کردند که سامیان نام داشتند و زبان کهن آنها از شبه جزیره عربستان خارج و در طی این مهاجرت ها تمدن های عظیمی مانند بابلی، آرامی، سامری، عبری و... شکل گرفت. زبانهای باستانی ایجاد شده در هر منطقه تفاوت دارند ولی همگی جزو زبانهای سامی هستند و آن زمانی که به عربی معروف است شکل پیشرفته در گذر زمان زبان سامی است و در ریشه کلمات عربی از سامی کتاب های مختلفی نوشته شده است.^۱

با توجه به ضعف تمدن عرب قبل از اسلام و دوران جاهلیت از آثار عربی قبل از اسلام مواردی بسیار کمی باقی مانده است.

^۱ تاریخ الادب العربی، حنا الفاخوری، ص ۲۴.

ضرورت یادگیری عربی برای هر طلبه

با توجه به اینکه هر کس در حوزه علمیه قدم می‌گذارد در مرحله اول دنبال شناخت و فهم معارف دین و اهل بیت علیهم السلام است و در مرحله بعد به دنبال ترویج و تبلیغ آن است. بنا براین یادگیری قرآن و روایات که دو رکن اصلی شناخت معارف است برای هر طلبه ای ضروری است. قرآن و روایات به زبان عربی هستند و همچنین بسیاری از کتب علمای دین که در راه استفاده از این دو منبع عظیم زحمات بسیاری کشیده‌اند نیز عربی است. بنابراین برای فهم صحیح و درک درست آنها نیاز به یادگیری زبان و قوانین و دستورات آن لازم است.

شاید این سوال به ذهن برسد که عرب‌های زمان پیامبر و اهل بیت که قواعد و قوانین ادبیات عرب را فرا نمی‌گرفتند یا این وجود از این دو منبع استفاده می‌کردند پس چه الزامی به یادگیری آنها برای طلاب است؟ در جواب باید گفت که عرب‌ها در دوران جاهلیت چون دارای تمدن ضعیفی بودند و جز در مواقع کم با بقیه تمدن‌های آن زمان ارتباطی نداشتند طبیعتاً به صورت غریزی زبان عربی را فرا می‌گرفتند و زبان آنها دارای پیچیدگی و ابهام در اثر ارتباط با بقیه زبانها نبود و این زبان سینه به سینه به نسل‌های بعد انتقال یافت و وقتی که پیامبر در شبه جزیره عربستان ظهور کرد و قرآن را برای مردم آن زمان تلاوت می‌کرد آنها به صورت غریزی زیبایی‌های قرآن و اعجاز آن را درک می‌کردند و در این زمینه از بزرگان عرت آن دوران در زمینه درک ظرافت‌ها و

لطافت‌های قرآن داستانهای بسیاری نقل شده است که به یک نمونه مهم آن اشاره می‌کنیم:

ولید بن مغیره، یکی از بزرگان و اشراف قریش در مکه است و از دشمنان و مخالفان سرسخت پیامبر است نقل شده است که ولید بن مغیره مقداری از قرآن را شنید گویا دلش برای اسلام نرم شد و قریش گفتند که ولید از دین خود خارج و به اسلام گرویده و اگر اینگونه میشود همه قریش مسلمان می‌شوند بنابراین ابوجهل را روانه کردند تا بزرگی و عظمت مال و منسبش را به رخش بکشد و از او بخواهد مذمت قرآن را بگوید. ولید به ابوجهل می‌گوید، چه درمذمت آن بگویم، هیچ کس به اندازه من نسبت به اشعار عرب و رجز و قصیده‌های آنها آگاه‌تر نیست. بخدا قسم این کلام شبیه هیچ یک از آنها نیست و دارای شیرینی و زیبایی خاصی است و هر سخنی را زیر پا می‌گذارد و والا مرتبه است و بر آن برتری نیست. این سخن کسی است که در ایام حج در کعبه می‌نشست و داوری اشعار عرب را می‌کرد بنا براین برای یادگیری کلام خدا و درک معارف آن باید زبان عربی را به صورت کامل و جامع فراگرفت.

بعد از دوران جاهلیت و به خصوص بعد از پیامبر در اثر جنگ مسلمانان با تمدن‌های اطراف و ارتباط فرهنگ‌ها و زبانها با زبان عربی یک سری انحرافات در زبان عربی در حال شکل‌گیری بود.

حضرت علی علیه السلام روزی به مسجد رفتند برای در امان ماندن زبان عربی و زبان قرآن از این انحرافات و اشکالات قواعد و دستوراتی برای زبان عربی وضع شود، بنابراین به ابوالاسود دستور دادند تا سریعاً قواعدی برای زبان عربی وضع شود تا از زبان عربی از این مشکلات مصون باشد.^۲

شاخه‌های ادبیات عرب

ادبیات عرب اقسام مختلفی دارد از آنها می‌توان به مواردی اشاره کرد. لغت، نحو، صرف، اشقاق، معانی، بدیع، عروض، قوافی مرتبط با شعر و موارد دیگر که طلاب حوزه علمیه درسه پایه اول نحو و صرف و معانی و بیان و بدیع را می‌گذرانند که برای آشنایی اجمالی با این اقسام به آنها اشاره می‌کنیم:

نحو

در تعریف علم نحو گفته اند که علم به اصول و قواعدی است که با آنها حالت اعرابی حرف آخر هر کلمه در جمله و نیز کیفیت ترکیب کلمات با هم در یک جمله معلوم میشود و هدف از یادگیری آن حفظ زبان از لحن با همان اشتباه لفظی است. بنابراین در علم نحو می‌خواهیم دو قضیه را آموزش ببینیم:

^۲ مراتب النحویین، ابوالطیب ج ۱، ص ۸ و الاغانی، ابوالفرج اصفهانی، ج ۱۲ ص ۲۹۹.

۱. کیفیت چینش کلمات در جمله

۲. حرکت و اعراب حرف آخر کلمه که ابتدا باید کیفیت ترکیب کلمات با هم و

جایگاه هریک در جمله را بشناسیم تا به تبع آن عواملی که باعث تغییر اعراب

در کلمات می شود را شناسایی کنیم و حرکت و اعراب آنها را به دست آوریم و

در این علم از فاعل و فعل و مبتدا و خبر و مفعول و غیره صحبت می کنیم.

صرف (تصرف)

اصطلاحاً یعنی تغییر دادن یک اصل که همان مصدر باشد به صیغه ها و

هیئت های مختلف برای به دست آوردن معانی مختلف که تنها با کلمه سازی و

ساخت واژه حاصل می شود بنابراین موضوع علم صرف کلمه و واژه است و در علم

صرف از کیفیت ساخت و بنای کلمه برای معانی مختلف بحث می شود.

در این علم بررسی می شود چگونه از حروف اصلی کلمات مانند ضرب فعل و اسم

و فاعل و اسم مفعول و صیغه های مختلف کلمه ساخته می شود.

در این علم از جامد و مشتق، مونث و مذکر، مفرد تثنیه و جمع، اسم و فعل و حرف

و زمانهای مختلف افعال بحث می شود.

معانی

در این علم قواعدی را آموزش می دهد که آنها لفظ را مطابق با مقتضای حال

مخاطب می توان به کار برد.

مقتضای حال مخاطب یعنی متکلم با توجه به اغراض خود باید کلام خود را جوری شکل دهد که مخاطب آن را به خوبی بفهمد و متناسب با حالت و وضعیت مخاطب باشد مثلاً یک جمله‌ای مانند بیا هوا رو ببین، استفاده می‌شود تا تعجب متکلم ابراز شود. در این علم از تقدیم و تأخیر، حذف و ذکر کلام، فصل و وصل، ایجاز و اطناب بحث می‌شود.

بیان علمی که با آن می‌توان یک معنا را با ترکیب‌های مختلف بیان کرد زیرا هر معنایی درجه‌ای از وضوح دارد که دیگری ندارد. این ترکیب‌ها اسلوب‌ها معنوی هستند نه لفظی بنا بر این با قواعد نحوی و صرفی و معانی متفاوتند. مباحث اصلی این علم، تشبیه، استعاره، حقیقت، مجاز، کنایه،

بدیع

چگونگی آرایه‌های لفظی و معنوی کلام پس از رعایت اصول بلاغت انواع و اقسام زیبایی‌های کلامی از قبیل مبالغه و تمثیل و جناس و ایهام و....

روش تحصیل و مطالعه

صرف

اگر هر سال تحصیلی را دارای یک هدف آموزشی بدانیم، قطعاً هدف آموزشی سال اول طلبگی، کسب مهارت «صرف افعال» است. اکثر طلابی که در حوزه از نظر علمی و آموزشی موفق هستند، طلابی هستند که در سال اول، صرف را خوب کار کرده‌اند.

ابتدا کتاب شرح امثله که آشنایی اجمالی با این علم است گذرانده شود و سپس کتاب صرف ساده یا دانش صرف که به طلاب تسلط نسبی در این علم می‌دهد، گذرانده خواهد شد.

۱- «حفظ کردن» قواعد از گام‌های اولیه فهم خوب و کاربردی در این علم است؛ چرا که این علم دارای قواعدی است که کاربرست آنها متوقف بر حفظ کردن آن قواعد است. اگرچه با گذر زمان این مهارت نصیب طلبه خواهد شد که آن قواعد را به کار ببرد بدون آنکه بتواند قواعد را از حفظ بیان کند. اما با این حال در ابتدای راه، حفظ کردن ضروری است.

۲- تمرین، تمرین، تمرین. «تمرین گفتاری» و «نوشتاری».

• تمارین گفتاری

- از هر نوع از انواع مختلف فعل (سالم، مهموز، مضاعف، مثال، اجوف، ناقص) حداقل ۳ ماده فعل در یک کاغذ بنویسید و در جیب داشته باشید. در طول روزها بارها و بارها همه افعال را صرف و مرور کنید. بدیهی است در هفته‌ها و ماه‌های اول سال، همه آنها را نیاموخته‌اید که تمرین کنید ولی به اندازه‌ای که آموخته‌اید تمرین کنید.
- بازی با افعال: پس از آنکه احساس کردید برای شما خیلی راحت و روان شده است، برعکس صرف کنید.
- مباحثه: در گروه سه نفره مباحثه خود یک مسابقه در نظر بگیرید. یک نفر داور و دو نفر شرکت کننده باشند. یک ماده فعل معین شود. داور عدد یک صیغه و زمان و معلوم و مجهول بودن آن را معین می‌کند. هر کس که سریعتر پاسخ درست بدهد، برنده است. به این ترتیب می‌توان یک مباحثه پرجنب و جوش داشت.

• تمارین نوشتاری

- ماده‌های فراوانی را به طور روزانه در دفتر خود به طور کامل صرف کنید. هر صفحه از دفتر خود را به شکل جدول زیر خط کشی کنید و ماده فعل را در بالای صفحه و تمرین صرف خود را در هر ستون ثبت کنید. هر چه تمارین نوشتاری شما بیشتر باشد، طبیعتاً ماندگاری محتوا در ذهن شما نیز بیشتر

خواهد بود. به تجربه ثابت شده است که طلابی که بیشتر تمرین کرده‌اند موفقیت بیشتری هم دارند.

اسم مفعول	اسم فاعل	نفی	جحد	نهی	امر	مضارع	ماضی
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
		۷	۷	۷	۷	۷	۷
		۸	۸	۸	۸	۸	۸
		۹	۹	۹	۹	۹	۹
		۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
		۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
		۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
		۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
		۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴

- در نوشتن، حتما به طور کامل اعراب گذاری کنید. پس از انجام تمرین هم به یک استاد حتما ارائه دهید. در صورتی که استاد فرصت کافی نداشت، می‌توانید با هم مباحثه‌ای‌های خود دفترایتان را جابجا کنید و اشکالات هم دیگر را بگیرید.

- مسابقه دیگری که با هم مباحثه‌ای‌ها می‌توانید برگزار کنید این است که یک صفحه قرآن معین کنید و رقابت بر سر پیدا کردن افعال آن باشد. سپس صیغه‌هایی را معلوم کنید که این افعال پیدا شده را در آن صیغه‌ها به کار ببرند.
مثال:

فعل پیدا شده	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل امر	اسم مفعول
تاب	ص ۸ معلوم	ص ۱۱ مجهول	ص ۹ معلوم	ص ۱
یصیبهم	ص ۱۴ مجهول	ص ۲ معلوم	ص ۷ مجهول	ص ۵

- در تعطیلات هم می‌توانید در ادعیه و سور قرآنی این کار را انجام دهید که فرصت و دقت بیشتری لازم دارد.

❖ به هر حال تمام تلاشتان این باشد که در پایه اول هر فعلی که دیدید، به طور کامل بتوانید آن را تجزیه و صرف کنید.

❖ تمرین در کلاس نیز توسط استاد طراحی می شود: مثلاً از یک نقطه از کلاس شروع می شود و هر کس یک صیغه را می گوید و نوبت به نفر بعد می رسد که صیغه بعدی را بگوید. به همین شکل تا همه این موارد صرف شود. ماضی معلوم و مجهول، مضارع معلوم و مجهول، امر معلوم و مجهول، اسم فاعل و اسم مفعول. بعد یک ماده دیگر و به همین ترتیب هر روز حداقل ۵ فعل بحث شود. از فعل سوم به بعد، هر کس که اشتباه گفت و یا مکث کرد، از دور مسابقه خارج می شود و تک نفر باقی مانده جایزه ای دریافت می کند. البته دریافت کننده جایزه در روز شنبه، تا دو روز دیگر، جایزه دریافت نخواهد کرد.

❖ بهترین الگو برای تمرین، همان چیزی است که ممکن است خودتان ابداع کرده باشید یا دیگران به شما توصیه کنند و شما احساس کنید باید تلاش بیشتری کنید. نحو

اگرچه همانطور که برای هر شاخه علمی کتب متعددی تدوین شده است نحو هم دارای منابع و متون متنوع و متعددی است اما مقدار مورد نیاز بر اساس تجربه اساتید، در مقاطع بالاتر تحصیلی و حتی استفاده های دیگر در متون عربی، به اندازه کتاب صمدیه است. لذا اگر کسی تلاش خود را بر دریافت درست محتوای صمدیه و متن آن کند و تلاش کند که محتوای آن را کاربردی کند به مقصود رسیده است.

نحو نیز به عنوان یک مهارت، بیش از هر چیز به تمرین و ممارست محتاج است. بهترین نوع تمرین نحو نیز به کار بستن آن در جملات عربی است که در طول روز بارها به کار می‌بریم مانند: متن تمام نماز، دعای سلامتی امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، برخی تعقیبات مشهور نماز، برخی ادعیه قنوت، زیارت‌نامه‌ها و ...

- اگرچه نحو هم تا حدودی قابلیت تمرین گفتاری دارد ولی افاده آن به اندازه تمرین نوشتاری نمی‌رسد. جملات عربی را در جدول‌هایی شبیه جدول زیر قرار دهید و آن را تکمیل کنید.

جدول تجزیه و ترکیب									
									تجزیه
									اسم یا فعل یا حرف
									جمله
									نقش کلمه
									نقش جمله
									معرب یا منبئی
									اعراب
									علامت
									عامل

- در سالهایی که نحو را تحصیل می‌کنید و یکی از برنامه‌های اصلی شماست، طبیعتاً بیشتر با آن مانوس و مرتبط هستید ولی در سالهای بعد که ارتباط شما کمتر می‌شود، امکان عقب‌گرد وجود دارد که البته سرعت این عقب‌گرد به میزان تمرین شما در سالهای گذشته بستگی دارد.

برای حل این مسئله پیشنهاد می‌شود که در کتب فقهی، اصولی، کلامی و ... که به زبان عربی هستند، حتماً در برخی کلمات و عبارات تأمل کنید و از نظر صرفی و نحوی آن را بررسی کنید. مخصوصاً در مورد کلمات یا جملی که بحث برانگیز هستند. لغت

کتب معجم الوسیط، مختار الصحاح، مفردات و مصباح المنیر با توجه به ترتیب منظمی که دارند، برای استفاده راحت هستند. لذا توصیه می‌شود در سالهای ابتدایی از این کتب استفاده شود و پس از مدتی به سمت کتب دشوار مانند «العین» بروند.

در صرف و نحو شما ابتدا مطالبی را از استاد دریافت می‌کنید و سپس به دنبال تمرین و کاربردی کردن آن هستید، طبعاً در مورد علم لغت هم استفاده از استاد و راهنما ضروری است. بنابراین یا از کتب آموزش و آشنایی با کتب لغت استفاده کنید و یا اینکه در کلاسهای مرتبط با این موضوع شرکت کنید و سپس برای تمرین مفردات عبارات عربی که در طول روز زیاد به کار می‌برید (متن نماز، دعای سلامتی

امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، برخی تعقیبات مشهور نماز، برخی ادعیه قنوت، زیارت نامه ها و ... را از کتاب لغت بیابید. بلاغت

علم بلاغت در دو جهت مورد استفاده قرار می گیرد؛ ۱. فهم نکات بلاغی در متون
۲. ارائه متون بلیغ طبق قواعد آن. از آنجایی که ارائه متون نیازمند تلاش و مرتبه بالاتری از این تخصص است در این مقطع مدنظر نیست اما فهم نکات بلاغی بهره ای است که به درک بهتر قواعد موجود در این علم کمک می کند.

کتاب آسمانی اسلام، قرآن کریم به عنوان بلیغ ترین متن عربی موجود در عالم پیش روی ماست که از آن بهره مند شویم. می بایست به تفاسیر ادبی و بلاغی مراجعه کرد و نکات لطیف آن را مطالعه نمود. این کار سبب می شود که برای ابواب مختلف این علم، مثالهای قرآنی مناسبی دریافت شود.

از مشهورترین کتب حدیثی شیعه، کتاب ارزشمند «نهج البلاغه» است. این کتاب با هدف جمع آوری فرمایشات بلاغی حضرت امیرالمومنین علیه السلام تدوین شده است لذا پیشنهاد می شود که علاوه بر مطالعه متن آن، به شروح موجود مراجعه شده و از نکات بلاغی آن مطلع شد.

احراز مسند افتا و تربیت انسانهای صالح برای افتا،
تربیت مدرّس،
انجام تحقیقات برای پیشرفتهای علمی،
مسأله‌ی قضا در جامعه
و مسأله‌ی تبلیغ؛
این پنج مأموریت، کاری است که دم دست است.
البته حوزه کارهای دیگر هم دارد و خیلی از کارهای
مهم را میتواند و باید انجام بدهد؛ ولی این پنج
مأموریت، دم دسته و حتمی است.

۱۳۶۹/۱۱/۰۴ دیدار مجمع نمایندگان طلاب و فضلاء حوزه علمیه قم

مدرسه علمیه امراللهی (ره)

قم - بلوار شهید آیت الله صدوق رحمة الله علیه کوچه ۲۱/۱

www.meamr.ir | @meamr

۳۲۹۴۴۸۵۷ - ۳۲۹۰۳۴۲۳